

B. 209.

AD
GRATULATIONEM SOLEMNEM
VIRO MAGNIFICO
IOHANNI AUGUSTO
THEOPHILO KISLING
CONSULI REGENTI AC COMITI PALAT.
CÆSAREO &C.

49
20

ATQUE
SENATUI AMPLISSIMO
&
GRAUISSIMO

DIE XI. OCTOBRIS MDCCCIII.
HORA IX ANTEMERIDIANA
L. C.

PIE HABENDAM
FAUTORES AC PATRONOS
GYMNASII

OMNI QUA PAR EST OBSERVANTIA

INVITAT
M. AUG. FRID. GUIL. RUDOLPH
G. D.

ZITTAUÆ, LITERIS FRANKIANIS.

P a n t. XV.

Explanata docti hominis vi et professione, (P. XIII.) eiusque officio per partes descripto, (P. XIV.) statim ad ea potuissim accedere, quae doctrinae studiosi in scholis discere debent. Sed ne quoddam doctorum hominum genus, quo facile aut adeo rectius careant negotia publica, v. deat informasse: de usu scientiae et de facultate iudicandi ad quemque usum necessaria nonnulla adicienda fuerunt.

Eorum igitur, qui scientiam suam non ad consumendum otium, sed ad negotia gerenda, transferunt, duo potissimum genera cogitanti occurrunt. *Alii* enim in scientia et cogitatione, tanquam in materia, quam tractant, versantur; *alii* in rebus corporeis ad viuendum necessariis vel vtilibus. Vtrique generi scientia praest, ad quam sua quisque negotia componat; *illi* tamen ad scientiae normam scientiam tractant et e scientia decreta et praescepta eliciunt, quorum auctores existant aliis; *hi* res suas et actiones ad scientiae formulas componunt, auctoritatemque illorum sequuntur et sequi debent. Acceperunt, Deum timendum, amandum, colendum esse maxime vitae honestate et probitate; acceperunt, quibus limitibus ius suum circumscribatur, quid ipsis liceat e legibus, quid interdictum sit, quid praescriptum; acceperunt medicinam

dicinam et formulam, quae usum indicat remediorum; haec igitur omnia, quae a peritis acceperunt, amplectuntur et sequuntur, nec disputant, quam vere et vtiliter quidque praecipitur, sed eo cogitationem suam et studium conuertunt, ut praeccepta et decreta peritorum recte intelligant iisque rite obtemperant. Hoc igitur genus hominum, necesse non est, suo Marte iudicare posse de ea scientia, quam agendi sequuntur, dummodo prudentum auctoritati diligenter pareant; quamquam nemo cordatiorum negabit, *optandum* iis esse, ut istam iudicandi facultatem adipiscantur; id enim, quum honestius est et magis consentaneum hominis excellentiae, tum ad usum est tutius et ad ambiguos casus temporumque discrimina vtilius. Homines enim excellentioris indolis, abundantes otio et opibus, etsi sint a doctrinae studiis alieni, tamen legunt multa ac varia, periclitantur ipsi cogitando, suo iudicio magis quam peritorum auctoritati obtemperant, ac tali modo in grauissimos errores incidunt. Quia tamen multas ob causas fieri non potest, ut omnes homines istam iudicandi facultatem et virtutem consequantur, sapientissimo consilio a maioribus institutum est, ut sint in hominum societate quam plurimi ista virtute instructi; quod ita factum est, ut illud genus hominum, quod in scientia, tanquam in materia sua, versatur, rebus publicis admoueretur ac publicorum consiliorum auctoritatem consequeretur,

Eorum autem, qui scientiam et res sola mente comprehensas tractant, rursus est bipartitum genus. *Alii* enim praeceptores et magistri sunt doctrinae et literarum, quorum opera in eo versatur, ut alios ad doctrinam et iudicii subtilitatem aspirantes scientiae copiis instruant, et ad iudicandi facultatem adducant; quibus vnus finis prae caeteris est propositus, ut quam doctissimi familiares ipsorum euadant; qui denique in scholis literariis quomocumque appellatis colloquuntur, disserunt, disputant. *Alii* in communi vita versantur, qui auctores sententiarum et actionum existant ciuibus suis; qui vnum finem prae ceteris spectant, ut ciues sui de rebus grauissimis verissima et optima quaeque teneant, ut iustitia et aequitate hominum societas contineatur, ut sanitas ciuium conseruetur et restituatur; denique, ut omnibus, quoad eius fieri possit, mens sana sit in corpore sano. *Illos* doctrinae professores si docerem iudicandi facultate de scientia humana instructos esse oportere, abuti viderer lectorum patientia; nec innotuit mihi quisquam, qui literarum doctores indoctos esse posse *certis et planis* verbis perhibuerit. Sed *hos*, qui ciuium salutem profiteuntur, a doctrinae elegantia et subtilitate auertere nonnulli student,

vt,

ut, quam prudenter periteque id fiat, quaerendum sit. Sed longa disputatione paucis hoc loco defungi possum. Etenim, quod hoc loco asserendum est, religionis doctores, iuris peritos et administratos, medicos, ceterosque eius generis, ita instructos esse oportere, ut de sua arte quisque suo Marte recte iudicare possit, id fortasse ne isti quidem negant, etsi ita loquantur et suadeant, quasi id negent, ac ea studia tollant, sine quibus nemo ad eam facultatem, quam requiro, peruenire potest. Veruntamen, quum satis ingeniosi sint bonarum literarum aduersarii, ac non modo verborum copia abundant, verum etiam, ubicunque visum est, distinctionum et definitionum spinas expromant: cauendum est, ne verum discrimen artis et disciplinae ad popularem usum tractatae, eiusdemque doctorum vsibus destinatae, quod a doctis vitam communem regentibus in *administratione* et *negotiis* diligentissime seruandum est, id discrimen ad eorum *institutionem* transferant, statuuntque, religionis velut doctorem de rebus et decretis ad *religionem* pertinere sibi iudicare posse oportere, de rebus *theologicis* nihil necesse esse. Etenim argutiae haec sunt, quas proferre nemo potest, qui scientiae humanae idolem perspexit, et ad doctam hanc intelligentiam adicere iudicii prudentiam solet. Is enim facile videt, hoc rerum natura sua coniunctissimarum discrimen, quum mente et cogitatione constitutum sit, nec ad ipsam naturae coniunctionem, nec ad eas quaestiones, ubi haec quam maxime agitur, debere transferri. Iam vero theologia continet sententias et disputationes doctissimorum virorum, qui de religione iudicarunt; postulare igitur, ut suo Marte quisquam de religione iudicet sine doctrina theologica, nihil est aliud, nisi postulare, ut omnis doctissimorum hominum disputationibus, suum quisque ingenium imperitum secutus, periclitetur, et quod ita solet fieri, obsoletos errores repetat. Sin illud suo Marte omittamus, ac hoc genus e magistrorum auctoritate suspendamus: nec quid dicant doceantue iis relinquimus, nec facultatem recte dicendi et persuadendi. Ita tanta enim sententiarum de natura et decretis religionis, de sensu sacrarum literarum, aliarumque eiusmodi rerum discrepantia quid tandem docebit homo, qui suo iudicio stare haud didicerit? unde eam animi persuasivam sibi comparabit, quae requiritur, si quis aliis velit de aliqua re persuadere? Non orator euadet is, sed declamator; et aut rigidus magistrorum suorum satelles, quod subtilitate et doctrinae copia examinare deberet, animo et ira persequetur et execrabitur; aut incertus et vagus opinionum ventis debet ludibrium. Quid multa? Ut conseruetur iudicandi et veri investigandi libertas multo sanguine parata, curandum est, ut sint quam plurimi, qui possint de religione *perite* iudicare et quaecunque *proferantur explorare*. Nam quo

plures sunt, qui aut non vtantur ista libertate, aut ea imperite abutantur; eo magis verendum est, ne eam amittamus.

Similis est ratio eorum, qui iura tuentur et administrant. Sunt legibus adstricti. Sed has leges non solum edicere et conceptis verbis recitare, sed secundum incredibilem legum copiam, quid in singulis personis rebusque iustum sit exputare debent et iudicare; quumque eximiae sit subtilitatis, discere iuris praecepta, quae sine perceptis multarum notionum subtilibus discrimenibus ne intelligi quidem possunt: tum in iure ad vitam transferendo maior etiam subtilitas et circumscriptio adhibenda. Etenim vis et sententia legum partim latius patet, partim angustioribus limitibus circumscripta est, quam verba videntur prae se ferre. Vt igitur leges ad singulas actiones iudicandas recto et prudenter transferantur: Themidis sacris rite initiati esse debent iuris interpretes, qui non modo saepissime disputare solent, quo quaeque res nomine vocanda sit, quae videtur Grammaticorum materia; sed etiam saepe incidunt in quaestionem de ciuitatum iuribus ex antiquitate repetendis, de iure naturae aliisque rebus, quae partim ab historicis partim a philosophis doctissime et subtilissime anquiri solent; in quibus ridendum se propinat, qui scientiae humanae indolem et naturam haud perspexit, de eaque iudicare non potest.

Medici autem, quum morborum remedia remediorumque vsum indicare debeant ciuibus suis: tenere debent et genera morborum, et signa, et causas, et quo quaeque causa remedio modoque tollatur. Iam vero omne illud, quod corpora humana male habet, multiplici notionum comprehensio- ni includi potest et inclusum est, et causae, quibus morbi continentur, modo pluribus modo paucioribus possunt generibus describi. Nempe quo pauciora genera constituuntur, tanto maior est in quoque genere formarum numerus et discrepantia, quae non veritatem ipsam attingit, sed subtilitatem cogitationis vtilitatemque praeceptionis. Medicus igitur, nisi de scientiae humanae natura, causis et virtutibus recte iudicare, modum cogitandi a rei veritate distinguere, et quibus quisque cogitationis modus virtutibus praeditus sit, aut laboret vitiis, aestimare didicerit: verendum est, ne rationali medicina, quam experimentorum notitiae adjungendam esse omnes putant, in perniciem hominum abutatur, et ad pastorum anuumque temeritatem et periclitatio-

tationem scientiae et artis opinionem adiciat, et ius quoddam vitas necisque eo atrocius, quod, quum docentium sint inspectores multiplices, de iure autem multi iudicent et iudicata etiam atque etiam retractent, medico fere soli et vni aegrotantium salus et vita tradatur et tradi debeat. Quod, quum medicorum dignitatem et auctoritatem admodum auget, tum iis imponit summam in colenda mente et acuendo iudicio religionem, vt merito admiremur maiorum nostrorum sapientiam, qui in Chirurgo, cuius ars in rebus adspectabilibus versatur, doctrinae subtilitatem haud requisuerunt, sed medicum doctrinae studiis eruditum esse voluerunt.

Si quis mihi obiecerit, multos sine iudicandi subtilitate a liberalium artium studiis profecta magna cum laude functos esse et fungi doctorum muneribus: primo hoc quaerem, nonne laudem multo maiorem consecuturi et vtilitatem multo maiorem ciuibus allaturi fuissent, si ad ingenii ipsorum praestantiam disciplinae rationisque expolitio accessisset; deinde, ne alienae disputationi inhaererem, concederem, istam iudicandi facultatem non *omnibus* esse *necessariam*. Sed contenderem etiam atque etiam, non ad praeceptores sine scholasticos siue academicos, nec ad scholarum institutionem hanc sententiam admonitionemque pertinere, sed ad eos, qui munera et honores consequi cupiunt, aut hominibus tribuunt. Si qua sunt munera, in quorum administratione subtilitas iudicandi necessaria non est, ii habent gratulandi et laetandi occasionem, qui istam facultatem adepti non sunt, et adipisci haud potuerunt. Sed propterea non sunt instituendae scholae, quibus caueatur, ne ad limati iudicii subtilitatem alumni perveniant. Neque enim ineptum nec inutile est, qui eam non plane consequantur, elaborare in eo, vt consequantur; nam est aliquo prodire tenus, si non datur ultra; ac totum hoc genus eiusmodi est, vt non modo quod necesse est eni debeat, sed etiam id, quo opus est. Pertinent enim haec talia ad tuendam dignitatem, ad munerum amplitudinem, ad graves quosdam in vita humana casus, ac si minus ad ipsorum munerum administrationem necessaria putantur: expetenda tamen sunt ad tollendam femeritatem. Nam ii quoque, quibus necesse non est iudicare, iudicant et dicunt, ac vt quisque imperitissimus est, et a iudicii subtilitate alienissimus, ita maxime fertur ad iudicandum, et ad dicenda ea, quae ignorat, i. e. non recte tenet, et imperite inuenit. Contra ea vt quisque maiorem consequitur iudicii facultatem, ita cautior euadit et in dicendo circumspectior.

Quocir

Quocirca de docti hominis definitione proposita, ac de facultate ad quodque munus administrandum necessaria, utcumque visum est, quisque existimet; vnum hoc, quod nostram rem continet, concedatur necesse est, qui aut docti eximio quodam sensu euadere cupiunt, aut ad munera publica doctis adhuc propria aspirant, eos in scholis et academiis ita esse instituendos, ut nisi ingenium aut industria defuerit, ad iudicandi de humana scientia facultatem perueniant, earumque rerum facultatem consequantur, quae sunt ad hoc iudicium necessariae. Consequi autem debent

I. Diuersarum linguarum facultatem.

At statim obstrepunt, qui theoticam literaturam vel vnam sufficere putant ad formandos eos, qui rem publicam velint capessere; alii, etsi hoc studium retinent, in malis tamen necessariis numerant; malis autem aegre defungimur et quam fieri potest celerrime. Quare et necessitatem huius studii videamus, et num in malis id recensere debeamus. Id autem ita facillime videbimus, si, quid huic studio insit, et quid afferat studiosis, explorauerimus.

Qui igitur linguas discit, discit 1) voces siue articulatas siue literatas, earum genera, formas, flexiones, quantitatem, syntaxin. Siue enim grammaticae linguam discit, ut distinguat haec clare et nominare possit; siue *ἀλόγως τριβῆ* ut nec distincte haec percipiat, nec nomina teneat, discit tamen id, quod profui, et grammaticae discere id debet. Qui enim suo Marte est de scientia humana iudicaturus, is linguae naturam et vim bene debet habere perspectam, quod, quomodo sine grammatica facultate, in scholis Philosophorum nata, consequi quisquam possit, non intelligo. — Deinde discit rerum cogitarum (*notionum*) copiam et rationem cuique linguae propriam. Nam quod existerunt, qui linguarum studium angustiiori orbi includerent, idque tanquam studium vularum literatarum (*der Woerter*) a studio cogitationis et rerum cogitarum (*der Worte*) seiungerent, id equidem probare non possum. Ut enim omnittam, contra sermonis consuetudinem haec nouari, non ad aptiorem rei cogitationem, sed ad sententiae propositae confirmationem; hac discriminatione seiunguntur, quae natura ipsa arctissime copulauit, et errores procreantur et teguntur. Ita enim haec res natura est comparata, ut nec vocabula linguarum disci possint, sine notionum in lingua, tanquam in *ἐκμαγέτω* quodam expressarum cogitione, nec

nec notiones et cogitationes lingua comprehensae percipi queant, sine vocabulorum scientia; ut, qui linguae cuidam operam haud ludicram dat, utrumque debeat necessario cognoscere atque complecti. *Illud* per se patet. Quis enim unquam linguam aut docuit, aut docebit, aut docere potest, sine usus vocabulorum explanatione, quibus de rebus et quando quodque vocabulum apte dicatur, id est sine notionum et cogitationum informatione. *Hoc*, et si minus vulgatum et apertum, tamen non minus verum est. Quum enim sermonis cuiusque indoles, partim notatione seu etymologia, partim loquendi usu seu auctoritate, cogitationem afficiat, notionumque comprehensiones descriptionesque, quae salua veritate diuersissimae esse possunt, regat: necessario efficitur, cogitationes adeo copulatas cum vocabulis esse, ut sine vocabulis intelligi et percipi haud possint, et ut omisso vocabulo, quasi soluta compage, conceptus et comprehensio cogitationis dilabatur. Velut, *) nostri sermonis consuetudo porcorum pilum rigidiorum a reliquorum animalium pilis proprio vocabulo. (Borsten) seiunxit; Latini usus et suum et boum et leonum et ex parte certe equorum pilos vna setarum cogitatione comprehendit, ut, vbi in comparisonem harum rerum incidunt, Latini *discrepantiam* rerum *eidem generi* subiectarum, Germani autem *similitudinem* rerum *genere seiunctarum* rimentur. Quemadmodum igitur terrarum situs et descriptio intelligi euidenter haud potest sine tabulis geographicis, sic ambitus et fines notionum percipi haud possunt sine vocabulis; et quemadmodum frustra laboraret, qui antiquam orbis terrarum faciem et regionum fines ad tabulam hodiernae descriptioni accommodatam docere vellet, sic frustra laboret necesse est, qui ad nostri sermonis consuetudinem cogitationes non modo antiquorum, verum etiam aequalium nostrorum exterorum velit informare. Si quis, machinae cuiusdam ignotae notitiam et imaginem informare cupiens discipulis, similem quandam proponeret, et hoc vteretur genere dicendi; hanc deme trabem, quadratam hanc tibi finge rotundam, huius longitudini tantum detrahe, et quantum huic detraxeris alteri adde, hanc alio dirige, his adde alteram atque alteram talis formae ac magnitudinis, easque sic statue aut inclina, si quis, inquam, et haec et reliquas machinae partes tali sermone persequeretur: obscure diceret et inepte, vnde tamen ingeniosus homo et phantasia et memoria pollens, quum in rebus adspectabilibus versetur, fortasse proficiat; cui obscuritati vna res medetur, machinae describendae exemplar ac delineatio. Sed qui ad sui sermonis usum notionum in peregrino sermone discrepantiam et descripti-

*) Consulto exempla a rebus adspectabilibus duxi; reliquis enim euidentia deest adeo, ut etiam philosophos fallant et logomachis exercent.

scriptionem tali oratione explanare et mentibus informare studeat, prorsus nihil proficiet. Machina enim, cuius partes grauitate sua, embolis ac reliquo genere impedimentorum compagiumque continentur, sensuum euidencia percipitur; sed notio, (cuius partes aliarum notionum partim generaliorum, partim subiectarum, partim coordinatarum descriptione, ideoque vocabulorum tum etymologia tum maxime vsu continentur) omisso aut mutato natuo sermone prorsus dilabitur ac informari non potest. Vsus enim voculae orbem quandam et numerum rerum describit et comprehendit, in quas notio cadat seu a quibus notio ducta sit, ac *ταυτότης* vocabuli in mentem infert eique praecipit similitudinis cognationisque istarum rerum cogitationem. Itaque mens, quae communia sunt rebus vno orbe comprehensis, anquirt, eaque *uni* generis cogitationi includit, quemadmodum excludit ea, quae sunt singulis rebus propria. Sublato igitur vocabulo ambitum rerum desinente, notae communes immutentur necesse est. Nam, quo latius orbis ille rerum patere coepit, eo pauciores emergunt notae communes; contra ea quo arctius orbis ille coërcetur, eo plures notae communes colligi et colligari possunt. Satis hoc constat inter Logicos, vt longa explicatione opus non sit; commemoravi autem hoc loco, vt magis appareat, res cogitatas et mente comprehensas i. e. notiones intelligi non posse siue eius sermonis, in quo natae et comprehensae sunt, cognitione et scientia. Itaque satis apparet, qui studium linguarum ad solam vocabulorum materiam pertinere dicunt, eos res a natura arctissime coniunctas cogitatione distrahere ac diuellere. Quum tamen saepe fiat ac fieri debeat, vt res natura coniunctas in animo tantummodo cogitatione seiuungamus: haud reprehenderem illud institutum, nisi rerum natura seiuunctarum confusionem ac multas in cogitando fallacias erroresque afferret. Quum enim *linguarum* studia studio *rerum* opponi soleant: fit isto sermone nouo, vt studium notionum ac cogitationum, quas arctissimo vinculo cum verbis natura copulauit, inde auulsum, studio rerum addatur, a quibus euidentiis signis natura cogitationem et notionem seiuunxit: qua translocatione efficitur, vt notiones rerum ac res ipsae confundantur, vt qui nouum quandam cogitationis modum sibi informant eamque verbis explanant, si sibi aliisque videantur de ipsis rebus ac rerum veritate disputare, quae falsa opinio non modo professioni docti hominis maxime contraria, sed etiam veri investigationi inimicissima est. Deinde fallit nouatus hic sermo homines antiqui vsus memores ac ipsos passim notitatis auctores, quum aliis in rebus, velut in vero de versuonum natura iudicio, eum maxime haec in causa. Nam vbi nouum hoc linguarum studium in grammaticis rebus vnicè occupatum tanquam exile eleuauerunt, hanc accusationem ad linguarum studia omnino, quae in malis ponunt, et ad ea Graecae

Græcæ Latinaeque linguae studia, quae in scholis regnant, transferunt, partemque horum studiorum vberissimam sine vlla ratione idonea tacite exulare iubent. Illud enim, quod probabili oratione effici posset, haud dixerim, eos, quum relinquunt hanc partem, eamque adeo commendent, imitari scholasticum illum, qui natandi studium retinuit, sed, antequam natare didicerit, aquam attingere noluit. Itaque, in linguarum studio recte vtrumque posuimus, et vocabulorum et cogitationum cognitionem. Si quis tamen, quum grammatica pars cogitatione *possit* a notionum explicatione et informatione seiungi, pertinacius illud discrimen defendat; teneat id per me licet, hoc tamen concedat, cogitationum in peregrina lingua natarum expressarumque studium tractari non posse, nisi peregrina lingua ipsa discatur.

His praemunitis facilius videbimus, quid discrepantium linguarum studium doctrinae studiosis afferat. Apparet enim, ad omnem docti hominis operam mentem hoc studii genere optime praeparari. Vnam operam esse *intelligendi*, alteram quaerendi et *cognoscendi*, tertiam *decernendi*, supra vidimus. Singulae autem hae operae diuersarum linguarum scientia egregie adiuuantur. Facit enim hoc studium

1) *ut cuiusque voculae formalaeque vim ac potestatem distinctius definiatque mente concipiamus.* Vitae consuetudo linguam patriam ita docet, vt percipiatur, vbi, quando, quibus de rebus, quo consilio, cur quodque vocabulum vel enunciatum adhibeatur; quem linguae usum, qui recte vereque accepit, is ad vitam communem a sermonis scientia satis instructus est. Nam vitae consuetudo res et negotia tractat, vt versari in vita commode possit, qui vera rerum negotiorumque nomina perceperit. Sed ad peritum de scientia humana iudicium parum hoc est. Ita enim mens et attentio non ad notitias (*idéias*) menti impressas, sed ad res ipsas conuertitur, notitiae vero cum vocabulis confunduntur. Itaque, si hominem literarum studio haud eruditum interrogaueris, quid vocula quaedam significet; aut digito demonstrabit, aut enumerabit singulas res, vocula ista nominatas; si interrogaueris, quae mentis notitia indicetur vocabulo, aut *quid sit* id, quod proponitur; aut non respondebit, aut non satis apte; eam enim rem, quam ex eo quaeris, etsi in mente habet, tamen non obseruat ipse et intellexit. Hinc fit etiam, vt vulgaris consuetudo multa habeat synonyma; nam a quacunque demum notione mente percepta rem ipsam indicaueris

b

vocabulo

vocabulo, in eius rei cogitationem, si usus fert et impellit, mens deducitur. Quamvis autem, si vel in vno sermone patrio mens subtilius versetur, multa possint synonymorum intelligi discrimina, ac ita, quae sit cuique voculae adiecta notio quodammodo percipi: id tamen diuersarum linguarum comparatione multo magis et amplius fieri potest. Eatenus enim patrius sermo solus hoc in negotio nos adiuuat, quoad ipse a diuersis notionibus eandem rem indicat; idque sufficit ad detegenda synonyma, sed non sufficit ad describendam suis limitibus quamque notitiam et vocabuli significationem. Nam si qua res aut ab vna aut a paucis notionibus in patrio sermone significatur, reliquae ab eadem re ductae notitiae, quarum passim est magnus numerus, vni aut paucis istis adhaerescunt, ac nostram aciem effugiunt; quo fit, vt imperiti homines in verbis multo plura cernant, quam verbis inest. Sed diuersarum linguarum studium egregiam hac in re operam praestat. Nam, quod in aliis linguis ab aliis notionibus res sint indicatae et nominatae, diligenti linguarum comparatione inter se, quae vertendo institui solet, efficitur, vt quae sit definita et peculiaris cuiusque vocabuli vis et notio appareat.

Quemadmodum autem diuersarum linguarum studium hoc nobis affert, vt quas vocabula et formulae significant notitias menti impressas distincte intelligamus; sic efficit, 2) vt subtilius perfectiusque distinguamus notionum vno vocabulo significatarum in varietatem et passim diuersitatem. Constat inter omnes, vno vocabulo plures notiones indicari, notionesque vno vocabulo copulatas partim inter se confundi, partim adunari, partim communi quadam nota, tanquam genere, comprehendere. Harum noticiarum distinctio quam difficilis sit, neminem fugit, qui vquam perite docuit; sed ita apparet maxime, si repertemus, Graecos imprimis, qui animum ad philosophandum primum applicarant, ad opinionum portenta delatos esse, ac postea quoque, etsi viderent, inepto ea statui, tamen in explicandi sophismatibus multum et frustra laborasse. idque propterea, quod e notionum vno vocabulo indicatarum confusione aegre se expedirent. Nam obseruata verborum ambiguitate et notionum similium confusione ludus est, illas tricas extricare. Huius autem ambiguitatis detegendae viam complures indicauit *Aristoteles* Top. I c. 13. p. 283 f. 17. Sylb. praetermissas et neglectas a Logicis nostris; sed vnam eamque facillimam ac certissimam latissimeque patentem praetermissit, diuersarum linguarum comparationem. Nam vis vocabulorum vnius linguae distincte percepta, non omni ex parte respondet potestati vocabulorum alterius; idem vocabulum saepius occurrens aliis atque aliis vocabulis reddi debet, ne lingue vni repugnemus, vt tali modo vel hebetioribus appareat, quanta sit in vno vocabulo signifi-

significationis varietas. Lexica euoluantur, aut memoria repetatur eo: um le-
cies, vt verissime haec dici quisque videat. Nemo autem arbitretur, significa-
tiones omnes, quas lexicographi distinguunt, digerunt et a prima significatione
deducunt, ita esse distinctas ab iis, quibus lingua patria fuit aut est; coalescunt
eae potius in vnam quandam cogitationem quasi versicolore, quae cogitantem
fallit et in angustias coniecit. Qui insigni quodam exemplo hoc discere cupiat,
si Graecae linguae peritus est, vertat multas nostrorum philosophorum disputa-
tiones de voluntatis libertate in Graecam, (nam Latina hac in re magis etiam
quam nostra ambigua est,) ac ita deprehendet, philosophos, quum intellexissent,
virtutem et imputationem esse non posse, nisi homo *libere* (*εὐνομίως*) egerit,
virtuti metuisse, si hominem causarum nexu implicarint, vt nequeat *libere*
(*ἄνευ δεσπῶς*) agere, aut si auxilio quodam ad efficiendam virtutem et voluntatis
constantiam indigere eum concesserint, quia tali modo non agat *libere*
(*εὐνομίως*), haec, inquam, deprehendet, in vertendi negotio tamen parum
proficiet; nam vbi in eos locos incidit, vbi *libertas* ex his notitiis conglom-
rata, vel *libertas omnino* commemoratur, frustra Graecam linguam excutiet, vt
aptum reperiat hinc Latinorum Germanorumque commento vocabulum. Qua-
re negari non potest, diuersarum linguarum studio, ac vario vertendi conatu non
modo multa huiusmodi notionum discrimina sentiri, sed etiam acumen, vt facile sen-
tiantur, comparari. Quamquam autem distinctiones subtiles per se nec in laude
nec in vitio poni debeant: permultum tamen interest sentiri discrimina, vt fa-
cultas subtiliter distinguendi omnino laudabilis sit. Ita demum hoc in genere pec-
catur, si discriminibus intellectis sine iudicio abutamur, et quod ad explicandas
quaestiones difficiles comparatum est, ad eas miscendas impediendasque trans-
feramus. Facultas autem haec doctis imprimis necessaria est. Nam qui non
sentit notionum discrimina, is dum *idem* retinet *vocabulum* de eadem *re* dicere
sibi videtur, et quod vno modo recte dici intellexit, id ad alium sensum impru-
denter transfert, vt quatuor pedibus argumentationes male incedant. Deinde,
qui debet iudicare, quis sit optimus cogitandae rei modus, id quod in docti non i-
gnis officiis esse vidimus, is iudicare quoque debet, quae notiones commode pos-
sint vna cogitatione comprehendendi, quae in plures debeant distribu, et quid ex
comprehensione et seiunctione tali consequatur; id autem iudicare nemo pote-
rit, cuius acies notiarum discrimina non distincte assequatur. Denique inter-
pretandi facultas quae poterit esse sine hac subtilitate? Omnis cogitatio et notio
ad auctoris similitudinem diligentissime exigenda est; omittenda sunt notiae sin-
gulae, quarum vestigia in auctore haud apparent; addenda sunt eae, quae in
nostra desiderantur; euicienda sunt e nostra mente notae omnes, quae obsant

quo minus auctoris cogitationem percipiamus; quorum fieri nihil a nobis potest, nisi subtilem quandam adepti fuerimus, distinguendi facultatem.

3) Tertius isque eximius fructus e diuersarum linguarum studio percipi potest, ut discamus cogitationis modum a re ipsa discernere. Aperit enim, et vnum hoc studium euidenter aperit, quam varias notiones humana mens e rerum natura sibi informarit; quam varie id, quod a natura et rebus ipsis menti impressum est, humana solertia comprehenderit, distinxerit ac in omni mente disposuerit et adornauerit. Aduuat nos hac in re, quodammodo patrius sermo, ut nunc est. Multam enim iam continet et accepit cogitationis discrepantiam ac diuersas imprimis philosophorum disciplinas. Sed nec satis late patet hic vsus, nec habet necessariam in hac subtilitate euidentiam. Etenim ad earum tantum rerum distinctionem ualet, qua ita sunt, doctorum hominum disputationibus agitatae et excussa, ut a diuersa ratione disputatio institueretur; in reliqua rerum copia nihil prodest. Euidentiam autem necessariam in vna lingua haud assequimur, primo quia idem vocabulum et rei ipsius signum est, et notitiae menti impressae, id quod eo maiorem affert distinguendi difficultatem, quod ipsam rem non percipimus mente, nisi per notitiam. Vnde fit, ut, qui singulas a re in mente informatas notitias aliter descripserit apud se, et aut se iunxerit, quas copulare solemus, aut copularit et adunarit, quas se iungimus, is a vero videatur aberrasse, et repugnantibus sententiis vna tantum vera esse possit. Plane aliter haec se habent, si diuersas linguas contendimus. Ita enim eadem res ipsa diuersa habet nomina, velut digitus et Finger, Seta et Borste, oculus et Auge; sed notiones vocabulorum diuersitate discernuntur. Alia enim est notitia digiti, alia des Fingers, vtraque tamen ad eandem rem ipsam, digitum in manibus, refertur; ut euidenter appareat, discrepantem esse posse, salua veritate, notionem rei et cogitationem. Recte igitur dicitur, homines videnti digitos habere solent; et die Menschen haben zehn Finger; Sed qui nouata Germanica cogitatione et oratione eaque ad Latinam composita dicere, auderet, der Mensch hat zwanzig Finger, is a veritate ipsa stupidissime rideretur, aberrasse. Deinde qui diuersas linguas recte dicit, is hanc discernendi facultatem exercet et acuit in rebus adspectabilibus, ut hoc acumine in rebus sola mente comprehensis certo et firmo utatur; vnus vero sermo patrius primo in rebus adspectabilibus, in quibus nullo solere esse eiusmodi cogitationis discrepantiam nullam facit huius exercitationis copiam, deinde in rebus ab adpectu remotis implicat nos et impedit philosophorum con-

*) Secundam nostram serm. hinc lacrimae e dunt aus den Augen; e condum Letz-

num effunduntur genis. Nempe Latinis alia est eaque subtilior faciei descriptio.

certationibus, ut ipsi quoque verum defendere nobis videamur, dum nostrum dicendi usum defendimus, et ut de rebus ipsis pugnari nobis videatur, ubi omnis pugna de cogitatione et notionibus instituitur. Itaque tanquam proprium quoddam et eximium munus studii iure nostro id commemoramus, quod nos docet, cogitationis modum a re ipsa discernere. Quae facultas quam sit necessaria docetis, non est cur multis verbis demonstrarem. Is enim, qui rem ipsam e diversis cogitandi modis expedire, et quis sit optimus cogitationis modus iudicare debet, minime potest hac facultate carere. Neque haec facultas ad solam quandam subtilitatem pertinet, sed ad ipsarum rerum in vita tractandarum normam et constitutionem. Multa enim, quae prudentissime monentur et suadentur, insani quaedam et tamen evidenti subtilitate impugnantur ab hominibus, qui, quum notitiam in mente sua pro re ipsa habeant, rei repugnant aut proprium esse putant, quod soli notioni proprium est aut repugnat. Sed quum reliqua doctorum munera hanc facultatem postulant, tum vel maxime interpretandi firma facultas. Nam non sufficit sentire, quae in re auctoris mens a nostra discrepet, accedere ad subtilem hanc animadversionem debet ea mentis quasi *organs* et cerea molitudo, quae facile ad cogitationem alterius flectatur, ac, suarum notionum immemor, in mentem auctoris penitus se insinuet et penetret; cui vituti inimicissimus est error eorum, qui, quum res cogitatas ac in mente descriptas pro rebus ipsis habeant, aberrationem a vero sibi videntur deprehendisse, ubicunque in rerum cogitarum discrepantiam inciderunt, ac ita ad disputandum exulto sunt quam ad descendendum paratiores.

4) Quartus usus plurium linguarum scientiae in historia notionum et cogitandi modorum cernitur, ut, quo tempore et quibus de causis quaeque orta sita appareat. Quam enim multi minutam et exilem putant operam philologorum, quo tempore et cur quodque vocabulum, aut ipsum effectum, aut quaedam vi sua adhiberi coeptum sit, exputantium, ea opera, et si ad sili puritatem saepe et culgo voce transferatur, tamen subtilissimam continet notionum et cogitationis historiam; in qua ad iudicandum et ad inveniendam cogitandi legem et prudentiam momenti plurimum est. Nam cogitatorum nostrorum magna pars non ab ipsa natura aut naturae contemplatione in nostra mente formata, sed e peregrinis linguis in nostram linguam mentemque translata est, ut non cognoscimus res a natura, sed eas, aliunde acceptis notitiis, cognitae agnosceamus, ut non ipsa natura in mente formaretur notiones, sed ut informatas a doctoribus, ad naturae contemplationem affereremus. Quae quum ita sint, necessario efficitur, lin-

gram, in qua nata sit quaeque notitia, et cognitam esse opertere, qui de notio-
nis indole eiusque ad naturam respectu recte velit iudicare.

Quintus usus ad stilum pertinet et ad consequendam patris sermonis
facultatem accuratam et subtilem. Nolui meis verbis hoc explicare. Qui dubi-
tans legant, quae Cicero de his studiis exposuit de Oratore L. 1. c. 34. et
quae Plinius Ep. VII. 9. ac Quintilianus L. X. c. 5. praeceperunt, nec dubi-
tabunt, quin, ut ait Plinius, intelligentia ex hoc et iudicium adquiratur. Hinc
factum est, ut Klopstockius, Wielandus alique egregie adiuuarent et locupletarent
sermonem patrum, alii vero, qui antiquitatem in ore potius quam in mente ha-
bent, ampullas et sesquipedalia verba proiicerent; ut isti multa incognita nostris
hominibus noto sermone explicarent; hi res satis cognitae nouitate sermonis
obscurarent. Existerunt quidem, qui alius linguae studium adeo officere puta-
rent patris sermonis facultati et puritati; sed parum memores tritae sententiae,
contraria iuxta se posita magis elucescere, mirae eiusdem loquacitatis ad Gram-
maticorum morositatem exactas potius, quam verae ac genuinae eloquentiae aucto-
res videntur extitisse.

S) Vltimum commemoro eum fructum huius studii, quem aut fe-
renum ei multi nunc relinquunt, aut tanquam praecipuum primumque
nominant, quod aditum ad librorum peregrina lingua scriptorum lectionem
nobis aperit. Hanc esse fructum huius studii, concedunt omnes; Sed multi
putant, laboriosum ac taedium plenum iter ad fontes ipsos suscipiendum non esse,
quin multo uberiora possint e fluminibus obuiis inde deriuatis hauriri. Hac enim
similitudine abutuntur, qui linguarum studia deprimunt. Quemadmodum autem,
qui hauriunt, quod pecori et iumentis praebent, aut qui nauigare cupiunt aut
molas aedificare, fontes ipsos non curant; ii vero, qui potum hominibus quae-
runt, aut aquarum salubritate sanari, aut quibus tandem e fontibus Nili veritas
descendat scire cupiunt, omnia ea copia, quam multarum rerum admittio infe-
cit, ad fontes ipsos longis passim et molestis itineribus accedunt; sic e deriuatis scien-
tiae fluminibus alii hauriant; sed qui iudicio et auctoritate praecire caeteris homi-
nibus et huiusmodi scientiae sitim explere volunt, iis ad ipsos fontes redeundum est.
Nam qui versiones crepant nec versionum naturam nec docti hominis officium re-
purant. Neque enim is doctus est, qui qualemcunque multarum rerum scientiam, et
quid multi homines de re quadam dixerint et excogitauerint collegit, sed qui de re
propo-

proposita, quid optime verissimeque statuatur suo Marte recte iudicat. Hic talis homo versiones commendat, quia, tanquam commentarii perpetui, intelligentiam auctorum adiuvant; quia comparationi duarum linguarum utilissima seruiunt; quia hominibus indoctis ad *qualemcunque* rerum ipsarum scientiam profunde; quia laudabile sunt documentum ingenii et artis interpretum; sed acquiescendum sibi in versionibus esse minime putat. Ipse enim primo quaerit diversitatem notionum et cogitationis, deinde non modo id agit, ut *disceat*, quid reperitur in auctoribus, sed etiam, ut *videat iudicetque*, num id, quod dicitur, vere in his reperitur. Neutrum autem versionum latione potest consequi. Illud consequi nemo potest; nam versionum professioni ipsi contrarium est. Interpres enim hoc agit, ut quod auctor ad suae linguae indolem accommodata dixit, id ad alius sermonis indolem accommodata eloquatur. Itaque quo *melior* est versio, eo magis perierunt et inducta sunt omnia, quae peregrinum sermonem sequuntur, et quae nativae linguae proprietates ad cogitationem auctoris partim excitandam partim moderandam attulit. Inducta igitur etiam est notionum conformatio, quae a vocabulis seungi non potest. Nempe eae res, quas ipsa natura sine humanae mentis interuentu procreavit, dubium non est, quin ex una lingua possint in aliam transferri; sed cogitatae res et quae sunt ad cogitationem hominum elaborate earum pars longe maxima transferri non potest; et qui in his transferendis et exprimendis elaborant nil agunt aliud, quam qui aut bullas saponatas, quas natura glabellas fecit, cubicas reddere, aut bellaria, quorum rotunditatem dulcarius pistor multis sinibus angulisque variavit, triangulae formae imprimere conentur. Nam partim disparent tanquam istae bullae cogitatae, ubi ipsi linguae propriae sunt; partim, si qua subest materia, ut res haud inaniter sit cogitata, ita certe immutantur, ut non facile agnoscantur. Hinc fit, ut philosophorum libri, in quibus subtilitas et modus cogitandi maxime agitur et exercitur, ne tolerabiliter quidem possint converti, et ut versio huiusmodi librorum multis in locis causisque nihil sit aliud, nisi argumentationum eversio. Quemadmodum autem magistratum nomina ab institutis nostris abhorrentia dudum viderunt docti in versionibus retinenda, ut et apte cadant, quae de his magistratibus dicuntur, et ad eundem magistratum referantur; sic indices magis videbunt, notionum a philosophis ventilatarum nonnulla et cum his nominibus cuncta reliqua verba retinenda, in ipsa philosophorum scripta legenda esse, si quis ea velit peruenire, ut non dicam eos recte iudicat, sed ut eos recte intelligat. Primum igitur, quod maxime expedit et quaerit, qui scit, quid sit in peregrinis linguis quaerendum, in versionibus non culpa quadam interpretum, sed ex ipsa eorum professione et vertendi lege,

lege, si iusta quaeritur. Hinc etiam prudentissimus quisque si cuius libri versio sola restat, aut si ipse auctor alia lingua cogitando alia dicendo usus est, diligentissime studet ipsa auctoris verba, quae aut interpres reddidit, aut ipsius auctoris menti obuersata sunt, coniectura assequi; ut ita ad auctoris mentem via certiore perueniat. Alterum autem, quod supra proposui, ut iudicetur et exploretur, num vere sint in aliquo scriptore peregrino, quae inesse dicuntur, non magis possumus versionum solarum usu consequi. Nam ubi versionem recte intelleximus, quod ipsum passim fieri non potest, nisi auctoris verba consulamus, non mentem auctoris assecuti sumus, sed opinionem interpretis siue veram siue falsam de auctoris mente; ut interpretis, tanquam testis cuiusdam, fidem ante aestimare debeamus, quam eius auctoritatem pro auctoris ipsius mente accipiamus; quae aestimatio certe nulla est, nisi linguam auctoris calleamus, eius verba cum versione comparemus et quam diligentem, quam perite in suo negotio veritatus sit, investigemus. Nam si interpreti sine tali examine crederemus, ineptum et ridiculum *πρόσος* pateremur, ut de mente auctoris propter opinionem de iudicio cuiusdam, ad opinionem cuiusdam de mente auctoris, quandam nobis opinionem informaremus. Cui haec generalia non persuadeat, quam sit incerta res versio, is haec singularia reputet. In verbis auctoris est ambiguitas, quae ob repugnantem linguae indolem versioni imprimi non potest. Est in versione aliqua ambiguitas, idque eo magis, quod interpreti verborum auctoris memori hisce intento nulla inesse videtur; male se habet aliquid in textu, siue librariorum siue typographorum culpa, quae vel vnus literae vel apicis inmutatione corriguntur, *) dum in versione non modo vox dissimillima sed passim etiam alia plane formula adhiberi, ac erroris vestigia obliterari debent; denique ipse interpres aberravit partim vocalium confusione, partim verae significationis ignorantia, partim consilio, dum pro rebus a nostris moribus abhorrentibus nota nobis et vitata substitueret; in quibus singulis quum toties sit ab interpretibus erratum; **) quis tandem poterit, si verba auctoris extant, in versionibus

*) Velut in Nicarchi Epigr. XIX. (T. III. p. 63. Anthol. edit. Lips.) Phido avarus non mortem deplorat, sed quod loculam quinque minis, emere deberet. Luna loculam, poeta inquit, ei donat, *καὶ οὐ τρέφει ἐν αὐτῇ*, vnam ex multis eius matris simul iniucite. Excell. Iacobs hoc frigidum purat, idque haud dubie verissima; immo proflus ineptum est. Quid si legatur: *καὶ οὐ τρέφει ἐν αὐτῇ*, et ut vsariae, quas adeo avarus expetit, insint, vnam natorem (*τόκον*) insuper addit?

**) Diodorus L. XIII. c. 86 ait, Carthaginenses quondam Neptuno *πρόσος* iegerunt, multas hostias, in mare profecisse. Interpres, quasi *ιερέων* legeretur, sacerdotum

acquiescere. Tanta hæc est incuria ac temeritas, vt merito rideatur, qui ob temerariam hanc fiduciam in erroribus teneatur. Versionum solarum usum igitur his relinquamus oportet, qui omni consumendi causa legunt, qui rerum veritatem commemoratione delectantur, qui artem qualemcunque magis, quam rerum veritatem sequuntur. Sed qui dum literis student suum negotium agunt, qui, quam vere et bene quidque dictum sit, explorant; qui iudicare debent et volunt, in ipsos auctores peregrinos legant, suis oculis cernant, ipsi explorent materiam, cui suum iudicium superstruant quotiescunque aut necessitas est decernendi aut voluntas. Alias haud dissimulent, sed candidè profiteantur, quæ et quam incerta sequuti sint. Nam, quo plures lecta et audita sine exploratione reperiunt, eo crebriora errata et tanto importunior opinionum temeritas mentem hominum perducunt. Itaque quum nihil sit turpius, quam cognitioni et perceptioni assensionem approbationemque præcurrere, tum nihil est scientiæ et veritati perniciosius.

Quæ quum ita sint, non possum equidem, quin diuersarum linguarum studium doctis hominibus necessarium putem, ac eas linguas a quocunque discendas censeam, in quibus sua cuiusque disciplina partim nata partim immutata et aucta sit. Quæ enim contra moneatur minime rem mihi persudent. Potum eam fundamentum, in quo exstructa est copiosa disputatio, vanum esse et commentitium. Quum enim res et verba ita opponerent, vt notitias menti impressas rebus adderent, verbis autem præter suum sonum et materiam nihil relinquerent, mirum non est, incommoda hæc et effecta notionum descriptione in errores eos esse abreptos. Hæc enim notionum distinguendarum subtilitate in eam rerum confusionem incidunt, vt res ipsas et notitias rerum menti impressas miscerent, et, quod huic confusio consentaneum est, statuerent, diuersis linguis studere nihil esse aliud, nisi eadem idem diuersa signa addiscere, quem errorem longe grauissimum ac omnes scientiæ humanæ rationes perturbantem nisi forte vnius Læticæ adpectus, vnius certe antiqui philosophi lectio potuisset ex mentibus eorum prorsus excutere, vt, quam apta sit ista notionum descriptio quaerere maluissent, quam contra

vertit. Hinc Auctores Histor. Vniuers. T. VI, §. 455: Auf seinen Hamilears) Befehl wu de auch Neprun besanftigt, und verschiedene Priester als die angenehmsten Opfer für diese Gorbheit, in Meer geworfen. Addiderunt igitur πολλά προσημασµαs causam instituti. Plura interpretum errata indicaui in Ocelli editione p. 123 199 p. 355. p. 401 sq. p. 426 sq. Multa et satis leuia indicaui. Rod. Linnæ de la man d'enseign. et et. desb. I. T. I. p. 269 sqq. Renellium autem in Herodoti Geographiam diligentem inquirentem sæpe esse Græcæ linguæ imperitia deceptum, docet obseruauerunt.

diuersarum linguarum studia disputare. Ab hoc errore autem omnis reliqua disputatio profecta est et probabilitatem mutuatur; nam qui hunc errorem admittit, is, vt in omnibus disputationibus, singulas poterit sententias immo formulas minus caute propositas carpere, summam autem rei minime euertet. Ne illud quidem quod per se satis euidens est, admissio isto errore, recte reprehendet, quod, quum negent peregrinarum ideoque diuersarum linguarum studium ad formandum intellectum valere, non de intellectu docti hominis, cuius cognitioni iudicio et delectu scientia subiecta est, sed de populari intelligentia, de sensu communi, de agendi et viuendi prudentia loquantur. Nam qui illum errorem errat vana hac specie impeditur, quo minus docti hominis officium, quale sit et quam facultatem viamque cogitationis postulet, recte cernat; deinde, quum linguam alma sua parte spoliarit, eique sola vocabula vocabulorumque flexiones constructionesque siue intelligendas siue memoriae mandandas reliquerit: mirari non debemus, si hoc in studio ad alendam fingendamque mentem non plura, quam in nucium cassarum tractatione, inesse putant. Acumen enim et exercitatio, quam vocularum inter se comparatio et Grammatices studium affert, quum vel vnus ac patrii sermonis tractatione comparari potest, tum inutilis videtur hominibus publicam operam profitentibus, vt philologorum curæ et otio iure hoc studium committi videatur. Quemadmodum autem hic error diuersarum linguarum studium tollere studuit, quod post Gesneros, Ernestios, Garuios, alios que iure miramur: ita diligenti et subtili hoc studio errorem istum grauissimum sublatum iri confido.

Quodsi autem docti homines diuersarum linguarum facultatem consequi debent: dubium non est, quin in scholis et Gymnasiis eam debeant consequi. Etenim eiusmodi est, vt methodum catechetica, colloquia cum discipulo, et discipulorum elaborationes et exercitationes necessario postulet; quo genere docendi publici doctores in academiis nec vtuntur, nec vti debent. (conf. Part. VIII; p. 62. et Hoffbauer über die Perioden der Erziehung p. 15. 199. et p. 51. sq.) Deinde doctor academicus interpretatur libros Hebraeos, Graecos, Latinos, aliosque, ablegat auditorem ad libros peregrino idiomate scriptos, unde vberiore disputationem, aut demonstrationem doctiorem petat; laudat testes rerum, qui peregrino idiomate scripserunt, ac alia facit permulta, vnde fructum percipere nemo potest, qui plurimum linguarum facultate instructus non est. Vtroque igitur argumento, quo olim (Part XII p. 8) rem scholasticam ab academica seungi vidimus, diuersarum linguarum studia scholis commendantur, vt in primariâ scholarum materia iure ea ponantur.

De

De pluribus linguis hactenus omnino dixi, et quid huic studio insit disputavi. Sequitur, ut investigetur, *quarum linguarum facultatem in academiâ discentes afferre debeant?*

De *lingua patria*, quam primam nomino, pauca dico. Etenim toties eius studium scholis commendatum est, *) ut non modo taedii plena, sed etiam superuacua sit noua commendatio. Et qui non recte didicit patrium sermonem, is non scholas debet accusare, sed siue suam negligentiam siue suam suorumque morositatem, quippe qui aut non vsus sit diligenter institutione, aut eas scholæ partes et classes, ubi haec studia maxime vigent et vigere debent, haud frequentarit. Quoad autem progrediendum hoc in studio? Quoad te, quantum proficias, haud poenitebit. At, quando hac ex parte maturus iudicandus est, qui ad altiora studia dimittatur? Eum equidem maturum arbitror, qui hominem haud inepte et confuse dicentem definite intelligit; qui ad suae linguae indolent cogitare, dicere, scribere potest; qui Grammatica facultate et vsus loquendi peritia adeo instructus est, ut sine interpretis auxilio libros legere et recte interpretari possit, ac sine magistri corrigentis et errata indicantis opera suo ipsius studio proficere. Non oratorem et scriptorem omnibus numeris absolutum postulo, nec genus dicendi, quod delicatis auribus totum placeat; sed sensum recti, apti et vsitati; attentionem et diligentiam in rebus, quæ singulae minutae videntur, sed collectae summam rei efficiunt; denique illud iudicium, quod, quum nec facultas nec dicta scriptaue ideae ex praeceptis et optimorum exemplis collectae respondeant, facile videat praecipiatque, quid fugiendum sit, et qua in re elaborandum.

c 2

Ad

*) Sunt, qui ita dicant, quasi linguae patriae studium nuper demum passim in scholas introductum sit. (Cf. Rev. W. T. XI. p. 29.) Sed in eo vehementer falluntur. Conf. quae de Ioachimo Langio retulit Fr. Gedike *gef. Schulschr. T. I. p. 181. sq.* Sub Weisio nostri Gymn. Rectore etiam postea Theotiscæ studia floruerunt. Godofr. Polyc. Müller h. G. Dir. in Progr. anni 1735. ait: „Praeter alia, quae in Gymnasio nostro publicè priuatique scholis docentur et exercentur, aliquam doctrinae partem *linguae patriae* ita tribuimus; ut vis eius et natura, puritas et dignitas, scribendi demum diuersae formae, et omni in prosa versusque oratione cultus idoneis praeceptis traderentur.“ Quid? quod vestigia multa sunt, unde appareat, omni superiori seculo patriae linguae studia partim intentius, partim remissius esse culta. Conf. etiam Ioh. Mollerii Rectoris Flensburg. Programma 1722. (Acta schol. T. I. p. 23. sqq.) et Godofr. Böttgeri Rect. Mühlhuf. Progr. 1749. indicatum ibid. p. 93. Godofr. Hoffmanni Kl. Teutsche Schriften. I. p. 107. et passim. Ac Grammaticum Theotiscæ linguae studium iam commendatum in Valentini Ickellamer *teutscher Grammatica*, qui liber iam Ao. 1522 extabat. Vide Alg. Litt. Anzeig. 1801. n. 27. p. 253. 199.

Ad veterum linguarum, Graecae imprimis ac Latinae, studia multis rationibus multi incitarunt, sed extiterunt etiam, qui ab his studiis discedere audeant. Sunt, qui non dubitent, quin hae linguae summo studio discendae sint; sunt tamen etiamnum, qui patria literatura adeo delectentur, ut antiquas, si minus spernant, utilioribus tamen et magis necessariis studiis cedere debere existiment; sunt denique, qui, ut aptam futuris vitae studiis reddant institutionem scholasticam; pro promiscuo Scholarum Gymnasiorumque coetu in academias haec studia doctis propria transferri velint.

Nemo siue antistitem scholarum siue praeceptorum, cui discipulorum ad veram humanitatem formatio curae cordique est, hanc sententiarum discrepantiam negliget. Nam, quod recentior est altera, ac a communi et vulgari sententia abhorret, parum est. Tempora mutantur; quae olim prudentissime et utilissime instituebantur, ea inepta et noxia evadere possunt, si in mutatorum statu retineantur. Prudentis sine dubio est, incredibilem rerum paruo temporis spatio discendarum multitudinem siue magna quadam necessitate haud augere et cumulare iis artibus, quae ob vim et materiam paene infinitam sine dubio difficillimae sunt, et multum temporis absumunt. Atque ab hoc principio haud dubie verissimo proficisci eorum disputatio solet, qui linguas veteres tollunt.

Negari non potest, qui antiquas linguas commendarent, saepe vfos esse rationibus, quae aut se infirmae sunt, aut non amplius valent. Infirmae autem sunt omnes, quae solum utilitatem demonstrant. Neque enim utilia omnia disci possunt ab omnibus. Prudenter delectus habendus est vitium, ac vel in eximia quadam utilitate omittenda essent haec studia, si sint alia utiliora. — Latina lingua et Graeca discendae sunt; sunt enim tanquam claves ad omnem scientiam et ad munera publica. Olim vere dici hoc potuit. Nunc non est omnino verum. Etenim, si res spectamus, quas haec in disputatione sane spectare debemus, negari nullo modo potest, nostrorum hominum scriptis multo vberiora et passim rectora, quam antiquorum siue Graecorum siue Latinorum scriptis contineri; ac si qua adhuc latent in his, (latent autem haud pauca) possunt ea profecto a paucis harum linguarum studiosis ac peritis in lyceum ad spectumque reliquorum proficisci. Nec ad munera publica necessaria videtur istarum linguarum notitia. Nam in ipsa munera longe plurimorum administratione antiquitatis scientia non admodum desiderabitur, idque haud pauca agunt, ut inde desideretur minus. Quod autem quasi in atrio munerum ac in examinibus candidatorum om-

nis generis exigitur, id, qui iniquum et absurdum dicant, multi reperiuntur. — Auctorum antiquorum praestantiam celebrant et efferunt, vt ad discendas eorum linguas excitent. Apte id quidem, si sint omnino discendae. Incitamentum hoc est ad cursum persequendum, non ad suscipiendum et inchoandum. Nolo antiquum certamen post Carolum Perrault et Nicolaum Boileau centum annos et amplius agitatum, de antiquis et recentioribus auctoribus vtri praeserendi sint, re-coquere; id enim, quum sua natura infinitum et ambiguum, tum ab hac causa alienum est. A rebus enim, quae disci ex auctoribus possunt, dubium nullum est, vtri praesent; Ingenium autem inveniendi et eloquendi, artem et modum tractandi, et omnem formam veterum auctorum, etsi recentioribus praeserant aliqui; in eo tamen multum verborum consumere possunt, vt demonstrant, ista partim abhorrere a nostris moribus et institutis, vt amplius sequenda non sint, partim ad exquisitiorem quendam cultum, et ad artem, ad quam pauci nati sunt, pertinere, vt paucis hisce debeant solis relinqui et concedi. — Fontes sunt, vnde omnis eruditio manauit; fluiuii autem siccantur fontibus deficientibus. Verissime. At quis non videt, quam parum apta sit ad rem haec similitudo et imago. Nam vbi noui fontes vberiores proruperunt, etsi antiquissimus fons defecerit aut obstructus fuerit, tamen aquarum copia fluuii haud deerit. Qui domum splendida et munda supellectile ornare vult, non rudia et inchoata opera emit, quamuis sine primo conatu nunquam ars culta et expolita fuisse. Antiquarius ista emit atque conquirat, non ad vsum vitae atque ornatum, sed ob caritatem et raritatem ad antiquitatis memoriam. — Seruiunt antiqui auctores fingendo ingenio ad omnem humanitatem, ad veri et pulchri sensum, ad ipsam denique virtutem. Non nego ista, quamquam non defuerunt, qui vltimum adeo negarent, vt virtutis et honestatis studio officere antiquorum auctorum lectionem putarent. *) — Sed hoc quaeritur, nonne via breuiore ac certiore ad eundem finem possit perueniri. — Antiquarum linguarum studium apte tractatum memoriam exercet, acumen et iudicium acuit, phantasiam alit, denique omnem mentem ad omnium literarum studia optime praeparat. Verissime. Sed num antiquarum haec dos est propria, an communis studio plurium linguarum omnino? nonne communis etiam cum alio genere studiorum, historiae, philosophiae, mathematicos? Cur eo praeparationis genere vtamur, quod tempus praecipit, impedatque, quo minus studia, ad quae praeparamus, attingantur? Quam-

*) Optime Kenner in praef. libri: The Lives and Characters of the ancient Grecian Poets, ait: The Good People of Antiquity never benefit us, till we work ourselves with pains into their Acquaintance: and the Bad never corrupt us, but when we court their Company.

Quamquam quid haec conquirō, quae in utramque partem saepe disputata sunt, ac partim mentis ipsius culturam generalius et parum euidenter attingunt, partim opportunitatem ad *augendam* scientiam urgent; ea expromam, quae adhuc me impediuerunt, quo minus antiquarum linguarum studia coercenda putarem; quae potius impellunt me, ut recentiorum linguarum studiis illa praeferam ac omnibus ad doctrinam et iudicii subtilitatem aspirantibus etiam atque etiam commendem.

Sed indicenda est solemnitas, cuius habendae copiam Amplissimi ac Grauisissimi Senatus liberalitas et humanitas denuo nobis fecit, ad quam praeter aliquot annorum morem Latine inuitauī, quum alias ob causas, tum ut disputatione longa ac ipso tractu suo molestiore citius defunctus ad alia progredi possim.

Vbi igitur breui oratione Theotisca Auditores honoratissimos salutauero, lisque oratores commendauero,

Carolus Guilielmus Augustus Porfche, Zittaiensis, Merita Ciceronis in rempublicam oppressa Catilinae coniuratione, *Latine* exponet;

Christianus Fridericus Israel, Neo Waltersdorfio-Lufatus, Qualem se Iulius Caesar in bello ciuili gesserit, *Germanice* ostendet;

Ernestus Henricus Schwabe, Zittaiensis, *Francogallice* Mores Maecenatis adumbrabit, denique

Carolus Gotthelf Rudolph, Burgholzhusa-Thuringus, Num Augustus, quum sapienter regnaret, virtutes tantum simulauerit? *Latine* disputabit.

Hi omnes ipsi sua elaborauerunt; mea autem corrigendi opera in eo cernebatur, ut in Israelis quidem oratione singula quaedam verba, et ea quidem pauca mutanda suaderem, in reliquis vero partim adderem, quae ad rem viderentur pertinere, partim delerem, quae alieniora putarem.

Restat, ut *Senatum Amplissimum et Grauisimum, Ministerium Plurimum Reuerendum, Collegas Clarissimos ac ex omnibus Ordinibus omnes liberalium artium Fautores* humanissimis praecibus inuitem, ut iuuenum studia Sua praesentia, attentione et sententia beneuola velint adiuuare et excitare.

P. P. Dom. XVIII. p. Fest. SS. Trin. MDCCCIII.

cf 4264.8^r

ULB Halle

3

002 160 943

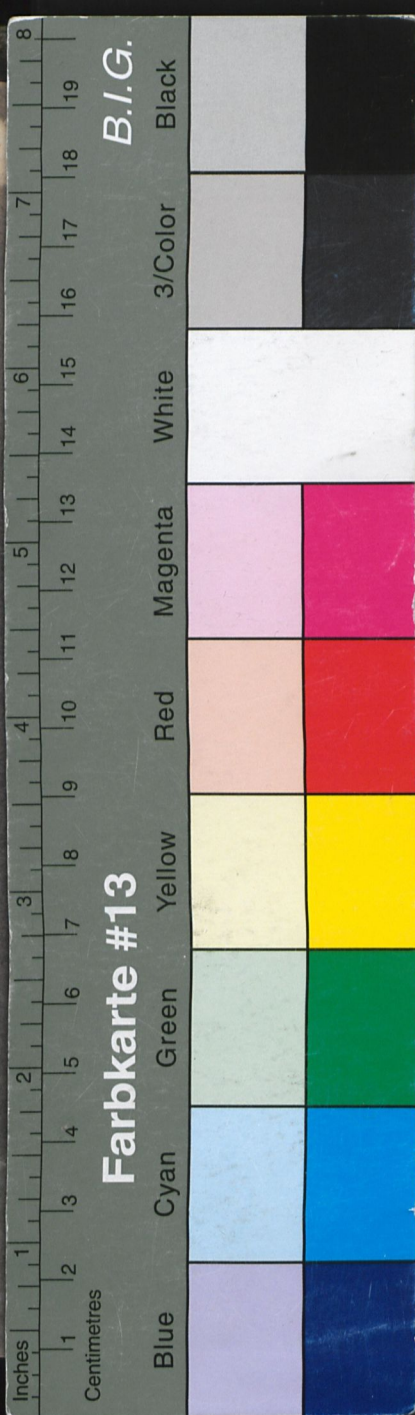

sb

v. 18

n. c.

AD
ATIONEM SOLEMNEM
D MAGNIFICO
NI AUGUSTO
HILO KISLING
GENTI AC COMITI PALAT.
S A R E O & C.
ATQUE
I AMPLISSIMO
&
AUISSIMO
OCTOBRIS MDCCCIII.
A IX ANTEMERIDIANA
L. C.
H A B E N D A M
S AC PATRONOS
GYMNASII
A PAR EST OBSERVANTIA
INVITAT
FRID. GUIL. RUDOLPH
G. D.
LITERIS FRANKIANIS.

49
20

